

Відгук

офіційного опонента на дисертацію Сіромського Руслана Богдановича «Права людини в УРСР у публічному просторі та зовнішній політиці Канади (1945–1991 рр.)», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01 – історія України, 07.00.02 – всесвітня історія

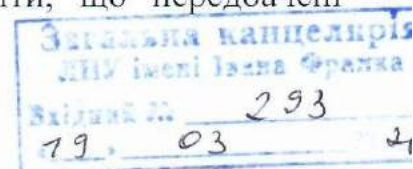
Історії України радянського періоду, зокрема й дисидентського руху в 50–80-х роках ХХ ст., присвячено чимало ґрунтовних наукових праць. Інтерес до цієї тематики не тільки не згасає, але й помітно посилюється, що значною мірою пов'язано з неухильним розширенням кола документальних джерел і триваючим розсекреченням архівних фондів.

Проблеми прав людини в УРСР і СРСР, різного розходження між декларованою комуністами «соціалістичною демократією» і практичною залежністю радянських громадян від всесильної держави, всепоглинаючої тоталітарної системи є предметом дослідження не лише істориків, але й філософів, соціологів, політологів, економістів, психологів.

Крім того, вказана тема має не лише внутрішні виміри, але й не менш складні, інколи доволі суперечливі зовнішні, міжнародні аспекти, вивчення яких дозволяє більш повно, об'ємно, багатогранно поглянути на розвиток дисидентського руху в Україні, на форми й методи його підтримки з боку української діаспори та світової демократичної спільноти.

З цього погляду подана до захисту дисертація Р. Б. Сіромського, що присвячена проблемі прав людини в УРСР у публічному просторі та зовнішній політиці Канади у 1945–1991 рр., без сумніву, відзначається науковою актуальністю, становить значний пізнавальний інтерес, підводить підсумок попередніх досліджень і суттєво доповнює їх новим фактичним матеріалом.

Праця має логічну побудову, написана за проблемно-хронологічним принципом і містить всі основні структурні елементи, що передбачені

відповідними нормативними документами МОН України: анотацію, список публікацій здобувача, перелік умовних скорочень, вступ, п'ять розділів, 26 підрозділів, висновки, а також список використаних джерел, що налічує 661 позицію.

Автор, залучивши значний документальний матеріал, робить спробу всебічно дослідити, як порушення прав людини в УРСР відобразилось у публічному просторі й зовнішній політиці Канади після Другої світової війни. При цьому дисертант торкається широкого кола питань – теоретичних і суто історичних, які дозволяють простежити різні грані та найбільш важливі аспекти цієї складної проблеми.

Праця Р. Б. Сіромського написана на ґрунтовній джерельній основі. Автор використав документи п'яти державних архівів України: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (три фонди, три описи, 10 справ), Центрального державного архіву зарубіжної україніки (шість фондів, сім описів, 25 справ), Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України (один фонд, один опис, 25 справ), Галузевого державного архіву Служби безпеки України (два фонди, один опис, 26 справ), Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України (один фонд, п'ять справ). Всього зроблено посилання на 13 фондів, 12 описів, 91 справу.

Дисертант опрацював матеріали Музею-архіву українського самвидаву при Міжнародному благодійному фонді «Смолоскип» (вісім одиниць зберігання) та Архіву Львівського національного університету імені Івана Франка (три справи). У роботі використано електронні версії документів зарубіжних архівів: Центрального розвідувального управління США, Канадського розвідувального інформаційного центру, Центру Вудро Вільсона, телерадіокомпанії *CBC*, Московської Гельсінської групи, Центру «Меморіал», Олександра Яковлева, Архіву відкритого суспільства при Центральноєвропейському університеті в Будапешті, матеріали Українсько-

канадського центру досліджень та документації тощо (всього – 66 позицій у Списку використаних джерел).

Здобувач залучив великий масив опублікованих джерел, зокрема: стенограми засідань парламенту Канади – Палати громад і Сенату (36 позицій), документи зовнішньополітичних відомств СРСР і Канади (шість позицій), Організації Об'єднаних Націй (11 позицій), Народи з безпеки і співробітництва у Європі (чотири позиції), тематичні збірники документів (15 позицій), Конституції, законодавчі акції, звіти спеціалізованих комісій (вісім позицій), міжнародні угоди, міждержавні договори, пакти, декларації, прокламації (п'ять позицій), документи політичних партій та громадських організацій (сім позицій), статистичні матеріали (п'ять позицій) – всього 97 позицій у Списку використаних джерел.

Автор залучив значну кількість праць, промов, інтерв'ю, спогадів державних і громадських діячів (60 позицій), публіцистику (85 позицій), відеоматеріали (дві позиції), а також газети (30 назв). Як бачимо, наведений нами докладний перелік використаних джерел свідчить про надзвичайно ретельну пошукову роботу, проведenu Р. Б. Сіромським, що дала йому можливість підготувати серйозну наукову працю. Здобувач уважно вивчив праці своїх попередників і зробив доволі докладний аналіз робіт українських і зарубіжних учених (с. 29–42). У дисертації також розкрито теоретико-методологічні засади, застосовані автором методи дослідження, витлумачено сутність уживаних у тексті понять, в тому числі «права людини», «свободи» та ін.

Значна увага в роботі приділяється з'ясуванню принципової різниці в розумінні прав людини у Канаді й УРСР і СРСР. Здобувач детально аналізує значення прав людини в політико-правовій традиції Канади і громадсько-політичній думці канадських українців, що стали, як слушно підсумовує дисертант, універсальною цінністю, навколо якої об'єдналися різні політичні сили діаспори (с. 87). Натомість в УРСР, усьому Радянському Союзі панівна тоталітарна система, всесильна державна машина намагалися цілковито

підпорядкувати собі суспільство, на кожному кроці ігноруючи права та свободи особистості. Тому Р. Б. Сіромський показує, як на противагу репресивній радянській дійсності формувалася альтернативна, опозиційна концепція прав людини, яку рішуче відстоювали дисиденти.

Великий фактичний матеріал присвячено проблемі порушення прав людини в УРСР у канадському публічному просторі. Здобувач вказує на значення канадських туристів і культурного обміну в отриманні об'єктивної інформації про реальний стан справ із правами людини в радянській Україні, показує викриття українською діаспорою пропагандистських заяв канадських комуністів, висвітлює суспільний резонанс на неповернення в СРСР ученого Бориса Доценка та ув'язнення дисидента Валентина Мороза, зупиняється на питаннях обстоювання права спортсменів УРСР на самостійну участь в Олімпійських іграх у Монреалі 1976 р. й захисту релігійних прав і свобод в УРСР у зв'язку з відзначенням 1000-ліття Хрещення Русі.

Ще один ключовий напрям дослідження – вивчення проблеми прав людини в УРСР у контексті зовнішньої політики Канади. Р. Б. Сіромський простежує роль так званої «тихої демократії» у канадсько-радянських двосторонніх відносинах, зокрема аналізує пошуки шляхів порозуміння у перші післявоєнні роки, питання рееміграції й воз'єднання сімей, дискусії про статус УРСР на Експо-67 у Монреалі, поїздку до Києва П'єра Трюдо в 1971 р. і зміни у канадсько-радянських відносинах у період горбачовської «перебудови». Докладно простежено позицію Канади щодо порушення прав людини в УРСР на численних міжнародних форумах – з часу створення ООН і до Віденської оглядової конференції Ради з безпеки і співробітництва у Європі 1986–1989 рр.

У висновках викладено найбільш важливі результати, одержані в дисертації, які містять формулювання розв'язаної наукової проблеми. Загалом робота свідчить, що здобувачу вдалося достатньо повно й глибоко висвітлити порушену тему, розкрити ключові аспекти проблеми прав людини в УРСР у публічному просторі та зовнішній політиці Канади в 1945–1991 рр.

Дисертація відзначається актуальністю, науковою новизною і заповнює одну з прогалин у сучасній вітчизняній історіографії.

Позитивно оцінюючи працю Р. Б. Сіромського, слід висловити деякі зауваження і пропозиції.

1. У підрозділі 1.1 огляд західної історіографії, зокрема й канадської, як правило, не містить розгорнутого аналізу робіт і зводиться до лаконічного переліку прізвищ дослідників, що писали праці з окремих аспектів порушеної проблеми. У згаданому підрозділі при викладі проблем дисидентського руху варто було б згадати публікації, присвячені радянській каральній медицині, зокрема працю О. Подрабінека «Каральна медицина» й статтю Н. Адлер і С. Глузмана «Катування психіатрією», а також назвати відомих дослідників дисидентського руху в Україні – О. Бажана, Ю. Зайцева, Ю. Курносова, А. Русначенка.

2. У підрозділі 1.2 дуже скупо розкрито значення преси як джерела до вивчення проблеми прав людини в УРСР у публічному просторі й зовнішній політиці Канади. Здобувач обмежується лише переліком назв використаних ним канадських та українських періодичних видань, хоча слід зазначити, що обсяг залученого в дисертації пресового матеріалу доволі значний (с. 440–441). При аналізі ключових понять – «права людини», «свободи», «публічний простір», «тиха дипломатія» – Р. Б. Сіромський переважно посилається на праці західних учених, не пропонуючи власного визначення перелічених понять.

3. У розділі 3 дисертанту не завжди вдається рівномірно і достатньо повно розкрити порушені проблеми у визначених хронологічних рамках. Якщо говорити точніше, основна частина фактичного матеріалу, наведеного в підрозділах 3.1, 3.2, 3.4 (вони мають, так би мовити, наскрізний характер, стосуються всього досліджуваного періоду), відноситься до 50–60-х років ХХ ст., меншою мірою – до подій 70-х років, тоді як історії другої половини 40-х років і 80-им рокам присвячується ще менше уваги.

4. Автор, як уже зазначалося, використав широке коло джерел і завдяки цьому залучив великий та різноманітний фактичний матеріал. Частина цього матеріалу – найбільш типову, характерну, цікаву й оригінальну, а також недостатньо відому дослідникам, насамперед із опрацьованих здобувачем українських і зарубіжних архівів – варто було б подати у Додатках. Це збагатило б дисертацію та унаочнило б її наукову новизну в частині підкресленого у Вступі «впровадження в науковий обіг значного масиву архівних документів» (с.25).

5. У роботі трапляються дрібні технічні помилки. Так, Р. Б. Сіромський помилково приписує правозахиснику Євгенові Захарову авторство праці «Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987)», хоча вказана робота належить Борисові Захарову, синові правозахисника (с. 37). Щоправда, у тексті дисертації та Списку використаних джерел здобувач робить посилання на Б. Захарова (с. 37, 202, 443).

Дисертант твердить, що з 1944 р. питанням повернення біженців і переміщених осіб займалося Управління уповноваженого Ради Міністрів СРСР у справах репатріації, однак, як відомо, до березня 1946 р. радянський уряд називався Радою народних комісарів, а не Радою Міністрів, тож у 1944–1946 рр. діяло Управління уповноваженого РНК СРСР у справах репатріації.

Дисертант допускає різний порядок написання повних назв церков: РПЦ – усе з великої літери (с. 20), УАПЦ, УГКЦ – то з малої літери, крім першого слова (с. 20), то усе з великої (с. 356). У назві Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України помилково йдеться про Міністерство зовнішніх справ України (с. 399). Дисидентський інформаційний бюлетень «Хроніка поточних подій» у Списку використаних джерел відноситься до газет (с. 440) та ін.

Однак вказані зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Р. Б. Сіромського. Вона написана на високому науково-теоретичному рівні, є цілісною і завершеною історичною працею. Зроблені автором висновки як слід аргументовані, а результати дослідження

належним чином апробовані. Зміст роботи цілком відповідає шифрам спеціальностей «історія України», «всесвітня історія» й відображений в авторефераті, монографії та статтях, опублікованих здобувачем у фахових та інших наукових виданнях.

На нашу думку, дисертація Р. Б. Сіромського «Права людини в УРСР у публічному просторі та зовнішній політиці Канади (1945–1991 рр.)» відповідає сучасним вимогам до таких робіт. Це оригінальна самостійна праця, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу, актуальну наукову проблему, а її автор Руслан Богданович Сіромський заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01 – історія України, 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент

В. К. Баран,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України та
археології Волинського національного
університету імені Лесі Українки

19 березня 2021 р.

